

Фотографија у Јагодини

1870

1941

ЗАВИЧАЈНИ
МУЗЕЈ
ЈАГОДИНА

ФОТОГРАФИЈА

ФОТОГРАФИЈА СА НАСЛОВНЕ СТРАНЕ
ЕМАНУЕЛО КЛАР:
ГОРЊА ГЛАВНА УЛИЦА У ЈАГОДИНИ, 1. ЈУЛ 1878.
(ОД КУЛТУРНОГ ЦЕНТРА ПРЕМА ОПШТИНСКОМ СУДУ)

Др Миланка Тодић

У водни текст за каталог изложбе Завичајног музеја у Јагодини Љубише Здравковић има два основна сегмента: један под називом „Кратки историјски преглед Јагодине 1399-1941” и други „Из прошлости фотографије”. Аутор је у другом сегменту текста, који је много обимнији од првог, приљежио и веома педантно сакупила све доступне библиографске податке о фотографима који су деловали у Јагодини током више од пола века. Љубиша Здравковић је пратила рад професионалних фотографа и фотографа аматера који су боравили и стварали првенствено у Јагодини од седамдесетих година прошлог века

на све до почетка другог светског рата. Како су фотографи били врло често у покрету и како су фотографски атељеи пресељавани из града у град, она је пратећи рад поједињих аутора, разумљиво, пратила и њихов рад ван Јагодине, у оној мери у којој су јој то дозвољавали оскудни биографски подаци. Тако је аутор, Љубиша Здравковић, представљајући рад поједињих аутора, од којих су нека имена до сада била и непозната историји српске фотографије, показала основне облике развоја српске фотографије у Јагодинском округу. Веома је драгоцен рад појединача, међу којима је и кустос Музеја у Јагодини, Љубиша Здравковић, којим се захваљујући трагању и прикупљању материјала и грађе у различитим областима Србије, постепено склапа, као пазле, целокупна слика о личностима и делима историје српске фотографије.

Сматрам, дакле, да текст Љубише Здравковић представља изузетно вредан допринос проучавању историје српске фотографије и точно га препоручујем за објављивање.

ФОТОГРАФИЈА

Фотографија у Јагодини 1870 - 1941

Аутор изложбе Љубица Здравковић

Љубица Здравковић **ФОТОГРАФИЈА У ЈАГОДИНИ 1870-1941.**

Организатор изложбе: Завичајни музеј Јагодине, 1993.

Главни и одговорни уредник: Милутин Којић

Аутори изложбе и поставке: Љубица Здравковић и Милутин Којић

Рецензент: Др Миланка Тодић

Графичко-ликовна опрема: Слободан Штетић

Лектор: Зорица Димитријевић-Тунгуз

Помоћ на реализацији поставке: Драгиша Савић

Тираж: 300

ИЗ АТЕЉЕА АНАСТАСА ЈОВАНОВИЋА: ЈЕФТА М. ТОДОРОВИЋ,
СИН КНЕЗА МИЛОЈА ИЗ ЦРНЧА, ОКО 1858.

ЈОВАН ПЕТРОВИЋ: МАСКЕНБАЛ У ЈАГОДИНИ, 1934.
„ВЕСЕЛИ ОРКЕСТАР ЈОВЕ ЛАЗИЋА – ТУТУРИЋА”

КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД ЈАГОДИНЕ 1399-1941.

- 1399. Први пут се помиње Јагодина у Повељи кнегиње Милице која се чува у Дубровачком архиву.
- 1459. Падом Деспотовине под турску управу, јагодинска и левачка нахија улазе у састав смедеревског санџака и видинског вилајета.
- 1476. У првом турском попису, Јагодина се помиње као мање насеље са 101 српском и 26 влашким кућама.
- 1521. Турци освајају Београд. Јагодина добија статус касабе и има 110 мусиманских, 40 хришћанских и 40 кућа робова Дервиш-бега. У другој половини истог века отвара се поштанска постаја – мезулана.
- 1620. У Јагодини, као важном месту на Цариградском друму, први пут се подиже утврђење од дрвета и земље – паланка.
- 1683-1699. Траје аустро-турски рат који се на територији Србије води од аустријског освајања Београда 1688., до сеобе Срба 1690.
- 1689. 11. септембра аустријска војска осваја Јагодину.
- 1718. Миром у Пожаревцу, којим је завршен четврти аустро-турски рат (1716-1718.), северни део Србије са Јагодином потпада под аустријску власт. Јагодински дистрикт по аустријским пописима има 17 насељених и 19 пустих насеља.
- 1737. Маршал Секендорф, по наређењу аустријског цара Карла V, објављује из Јагодине рат Турској.
- 1739. Поразом Аустрије, северни део Србије са Јагодином поново је под турском влашћу.
- 1784. Јагодина има 220 кућа: 160 турских и 60 српских.
- 1788. 9. фебруара, Аустрија као савезник Русије објављује рат Турској, који је у Србији знатан као Кочина крајина, по Кочи Анђелковићу, родом из Пањевца код Јагодине.
- 1804. 2. фебруара почине I српски устанак. Карађорђе Петровић упућује позив кнезовима јагодинске нахије, Панта и Милоју Тодоровићу, који међу првима подижу народ. За време првог и другог устанка моравски простор био је жестоко ратно поприште, а и сама варош је страдала у пожару.
- 1808. Оснива се Основна школа у Јагодини, која престаје са радом пропашћу устанка 1813. године.
- 1815. Обновљена је школа у Јагодини која је била у згради Магистрата на Малој пијаци.
- 1818. За време кнеза Милоша сазидана је црква у Јагодини.
- 1818. По попису из те године, Јагодина је имала 276 домаћина са 494 пореских глава, а јагодинска нахија 135 насеља и 10824 пореских глава.
- 1821. Основана спрска мезулана у Јагодини.
- 1823. У Јагодини, као и широм Србије, по ослобођењу од турске власти, оснивају се нахијски судови-познати као магистрати.
- 1832. Исељавају се и последњи Турци из Јагодине.
- 1837. Јагодина има 5220 становника.
- 1839. Заводе се окружна и среска начелства.
- 1839. Карло Белони, лекар, постављен је за првог физикуса јагодинског округа.
- 1846. Почела са радом прва фабрика у Србији – стаклара Аврама Петронијевића, на простору између села Белице и Мишевића. Радила је до његове смрти, 1852. год.
- 1846. За оркјуног физикуса у Јагодини постављен је Јосиф Панчић.
- 1850. Почекло је школовање женске деце оснивањем Женске основне школе.
- 1852. Ђорђе Костић, магистар фармације, отвара прву апотеку у Јагодини.
- 1852. Филип Станковић основао пивару у Јагодини са 10-15 радника, а половином 60-тих година XIX века, пивару откупљује Јован Косовљанин.
- 1852-1856. Први разред основне школе започиње Светозар Марковић у Јагодини, али због премештаја оца Радоја са службом, у Рековцу завршава I и II разред, а трећи и четврти у Јагодини.
- 1855. Отворена прва телеграфска штација у Јагодини.
- 1856. Основана Окружна болница у кући Аврама Петронијевића.
- 1857. У Јагодини основано Месно читалиште – Библиотека.
- 1858. Народна скупштина поставља Стевчу Михајловића Јагодинца за кнажевог местозаступника.
- 1859. Основана Јагодинска позоришна дружина.
- 1860. Јагодина по попису има: 1 цркву, 935 кућа, 2230 мушких и 2030 женских лица, 405 дућана и 71 кафану.
- 1869. Основана Јагодинска дворазредна гимназија у којој је прве године уписано око 30 ученика. Од оснивања до 1871. године, у њој ради Ђура Јакшић као учитељ цртања и краснописа.
- 1870. Јагодина има сталног фотографа Емануела Клара.
- 1875. Умро је Светозар Марковић у Трсту, а 16. марта сахрањен је на Јагодинском гробљу.
- 1876. Попис указује да се у Јагодини 91,88 посто становништва бави земљорадњом, а развијена је и трговина пољопривредним производима.
- 1876-1878. Српско-турски ратови. Из тог времена, Иван Громан, руски војни фотограф, оставио је две

- фотографије Јагодини, на којима је пренос рањеника – колодијум.
1877. Основана Јагодинска женска подружница, са председницом Ленком Илић.
1879. 7. августа основана је Фабрика стакла коју је убрзо купио Нацке Јанковић, трговац из Јагодине.
1883. Аустријанац Рудолф Бауер отворио Фабрику пољопривредних машина и алатки.
1884. 23. августа, први воз стиже у Јагодину, у 15 часова и 15 минута.
1885. Основана Јагодинска штедионица.
1888. Основан Месни одбор Занатлијског удружења. Јагодина је онда била трећа варош у Србији по броју занатлија и еснафских удружења.
1893. Од казанџијске радње Јеврема Поповића, основана је Ливница.
1897. Основана Женска радничка школа.
1898. 26. јуна основана Мушка учитељска школа, а после две године при школи је основана Стрељачка дружина.

1899. Основан Војни расадник среза беличког.
1901. Отворена Кланица П.Ј. Клефиша.
1910. Јагодина добија свој први биоскоп, трећи у Србији.
1912. Општа мобилизација 2000 регрутата сталног кадра и 6000 нових обvezника.
1914. 26-30. јула мобилизација српске војске у моравском округу.
1915. 3. новембра непријатељ улази у Јагодину.
1918. 12. октобра ослобођена Јагодина.
1919. Основано Соколско друштво.
1919. марта, отворена у Јагодини Прва српска фабрика ушећереног воћа у конзерви.
1921. Основан је КУД „Абрашевић”.
1923. Оснива се Удружење младих умних радника.
1927. Израђен је план Електричне мреже вароши Јагодине.
1936. У Јагодини делује 339 занатлија.
1940. Августа, почела изградња Фабрике шешира и капа „Рота”.
1941. 10. априла окупирана Јагодина.

ИЗ ПРОШЛОСТИ ФОТОГРАФИЈЕ

На самом почетку упознавање људске врсте, срећемо се са сачуваним цртежима по пећинама. Човекова жеља за ликовним престављањем исконска је, и непрестано се усавршава и мења начин њеног обликовања и изражавања са развојем људског друштва.

Зато је разумљив дуг процес усавршавања фотографије. То најбоље објашњава цитат са отварања Прве фотоаматерске изложбе 1901. из говора Михајла Валтровића: „Фотографија је веома важан и значајан проналазак. Она је лепа и корисна награда дугом и издржљивом раду у коме су учествовали научењаци свију образованих народа”.

Реч фотографија први је употребио 1839. године астроном Хершнел. Фотографија је грчка реч (фотос-светлост и графо-пишем) а значи стварање трајних слика помоћу фотапарата, у ствари, дејство светлости на плочу.

Августа 1839. године Француска Академија наука је објавила да је Луј Дагер добио прву фотографију на јонизираној сребрној плочи помоћу живине паре. Дагерово откриће, о проналаску дагеротипије објавила је исте године и српска штампа. Први снимак у Србији (део Београда) урадио је Димитрије Новаковић 1840. године, Србин из Загреба.

Србија у првој половини XIX века води борбу за своје национално ослобођење. Већину становништва чинили су сељаци, са малим бројем трговаца и занатлија по градовима. У другој половини XIX века, Србија под уставобраничким постапањем постаје модерна држава у којој све више долази до изражавања новограђански сталеж. Ондашња Србија је приватила напредне идеје које су долазиле из развијене Европе. И поред свега, у Србији се прати развој фотографије од самог почетка захваљујући Анастасу Јовановићу, пиониру светске фотографије и првом српском професионалном фотографу. Из атељеа Анастаса Јовановића су портрети Илије Гарашанина, Косте Цукића, Аврама Петронијевића и многих других славних личности. Међу портретима посланика Светоандрејске скупштине је и портрет Јевте Тодоровића из Јагодине (син кнеза Милоја Тодоровића). То су портрети представника српског народа који показују историјски карактер парламентарне борбе која се преко

ове скупштине водила у Србији. Јевта Тодоровић био је 1843. године помоћник начелства округа јагодинског и начелник среза левачког.

Средином прошлог века фотографске услуге у Србији обављали су путујући фотографи са запада, најчешће из Аустро-Угарске. Приметан је утицај европских фотографа у тежњи нашег становништва да се европски облачи, понаша и да у том духу уређује своје домове. Путујући фотографи селили су се из места у место широм Србије када би се исцрпила могућност фотографисања у месту где су имали атеље. Та њихова честа путовања била су могућа, јер су били скромни захтеви ондашњих атељеа. Сем апарата, често им је био потребан само раван зид или затегнуто сиво платно на које би падало доста светlosti.

Први фотографски атеље на територији данашње Југославије почeo је са радом 1854. године у Зрењанину, а шест година касније (1860.) у Београду отворио је Швајцарац Флоријан Гантенбаји. Седамдесетих година XIX века отварају се фотографске атеље у Нишу, Крагујевцу, Шапцу, Пожаревцу, Неготину, Зајечару и Јагодини. У новоотворена атељеа уносе се постаменти-пиластери; позадину чине романтични предели осликани на платнима, богата драперија, вазе и други украсни предмети што омогућавају спознавање атељеа ако није обележена реверсна страна. Фотографисање се није сматрало занатом, због тога се фотографи нису организовали у еснафе, па представља велику тешкоћу писати о њима. У архивској документацији јагодински фотографи нису евидентирани у списковима занатлија па се о њиховом раду може писати само на основу сачуваних фотографија. Један од фотографа, који је оставио траг у Јагодини, био је Франц Баубин. О његовој биографији и раду у Јагодини, за сада, сем пар сачуваних фотографија у Музеју, немамо других потврда као ни о постојању његовог сталног атељеа у Јагодини. Фотографија супруге судије Миленка Тимића својом реверсном страни (где је одштампано „Франц Баубин, фотограф, код Златнога Прага“ без назнаке места и године) говори да је овај фотограф снимао у Јагодини. То потврђује и фотографија формата „визит-карте“ где је снимљена цела фигура младе жене која седи, а на реверсу посвета написана гравитном оловком, ћирилицом: „Госпојици Ленки Константиновић на спомен од Јулијане Баубинен – Јагодина“. Непознато је у каквом је сродству оваја жена са Ф. Баубином. Из литературе се види да је радио у Пожаревцу, Нишу (а код нас на реверсу једне фотографије забележено је атеље и у Алексинцу), Скопљу и почетком овог века у Солуну. Таква непознаница је и фотографија Француза Молера на

којој су деца Миленка Тимића. Фотографија је формата 8,5x9,6 ц. На реверсу је датум 12. мај 1872. године и то је једини траг који је остао иза овог фотографа. Руски фотограф Иван В. Громан снимајући за време ратних година у Србији српско-турски рат 1876-1878. године документовао је у Јагодини на двема колодијумским фотографијама пренос рањеника (1876. год).

Фотографије јагодинских фотографа су уобичајеног формата тог времена: „мињон“ (4x8 цм), „визиткарте“ (6,5x10,5 цм), „сесије“ (16x21), „кабинет-портрети“ (11x16,5 цм) и „викторије“ (13x21,5 цм). Све фотографије су лепљене (каширане) на посебном картону који се набављао у страним штампаријама, најчешће у Бечу. На реверсној страни фотографије често је штампан амблем са називом photoатељеа и фотографа, са украшеним симболичним цртежима фотапарата, анђелчића, цвећа и других детаља. При дну картона утиснут је ситним словима произвођач картона.

Први фотографски атеље у Јагодини отворили су власници Емануело Кларовић и М. Георгијевић. Од 70-тих година прошлог века до краја I светског рата у Јагодини су евидентирани следећи photoатељеи: Е. Кларовић и М. Георгијевића, Петра Јулинца, Милана Вучића, Милана Крчмаревића, Милана Стефановића, штампара и фотографа, и атеље књижара Братића са ортацима. У првој деценији XX века Јагодину са најближом околином снимали су photoаматери: Лазар Триповић, проф. Гимназије, Жика Константиновић, срески начелник и економ Учителске школе Милован Милорадовић.

У периоду између два светска рата у Јагодини фотографска атељеа отварају: Јован Петровић, Соломон Алкалај, Крста Анђелковић – Крата и Александар Лазарев – Рус.

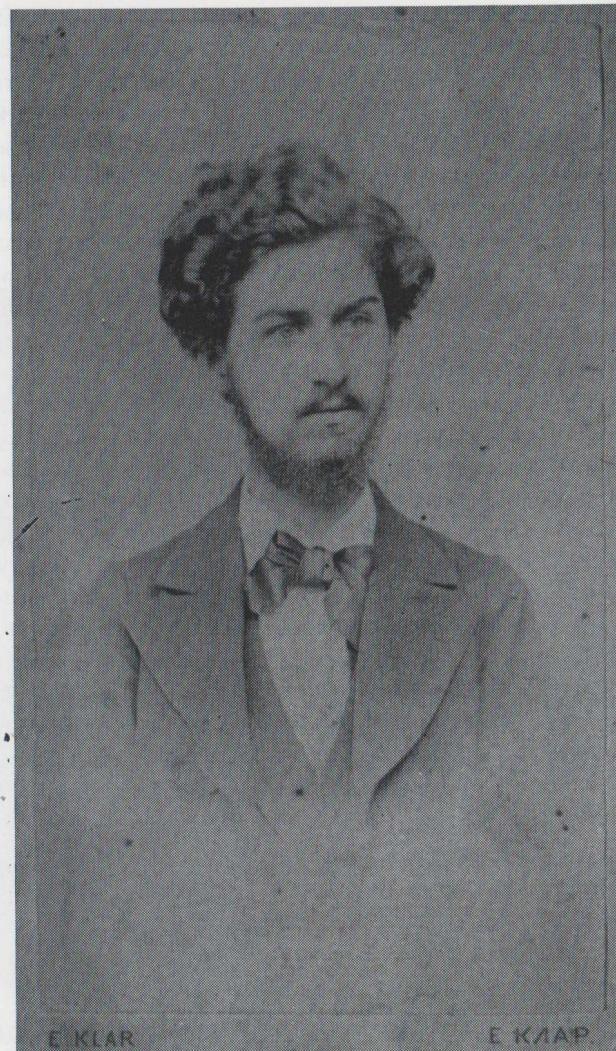
Текст о фотографима Јагодине није писан по квалитету и значају фотографа, већ по прикупљеним подацима о њиховом животу и раду.

ЕМАНУЕЛО КЛАР

Према до сада прикупљеним подацима, први фотографски атеље у Јагодини отворили су Емануело Клар и М. Георгијевић. Било је уобичајено, у то време, да атељеа у Србији отварају странци са домаћим ортаком, који материјално помаже и учи занат. Овај атеље, пионира фотографске уметности у Јагодини, почиње са радом седамдесетих година XIX века.

Емануело Клар је рођен 1849. године у Цукмантелу у Шлезији. По доласку из Немачке живео је у Босни, где се оженио ћерком лекара, који је материјално омогућавао Клару да се бави фотографијом. Из тог брака имао је кћер Изабелу. Са другом женом Розином живео је у Панчеву. У том браку имао је два сина, Рудолфа и Лудвиха, и кћер Марију – Валерију, која је рођена у Свилајнцу 1889. године што нам говори да је кратко време Клар живео и радио у Свилајнцу. Син Лудвих је рано умро у Бечу, а Рудолф се вратио у Немачку, где и данас живе његови потомци. Сачуван је приличан број фотографија Емануела Клара. Највише их је из старог фото-албума породице судије Миленка Тимића. Већина снимака је формата „визиткарте“ од којих је сачувано 11 комада и 17 у формату „кабинет-портрета“. Најчешће су рађени портрети у овалу. Познат је портрет (до појаса) на браон позадини. Сачуван је и снимак под отвореним небом са затегнутим платном као позадином и тканим пругастим ћилимом на каменим тлу. На фотографији су Христина и Јелена, Тимићеве кћери, и свастика фотографа, Лујза Флајшер. Све три седе за столом у дугим раскошним хаљинама и ручним радом у рукама. На полеђини фотографије налазимо датум 5. август 1878. За то време, Клар је одличан фотограф екстеријериста, сниматељ ван атељеа. Значајан је и по првој фотографији на којој је део горње главне улице у Јагодини. То је и прва разгледница (формата 10,3x6 цм). Сада је то део града од Културног центра према Чардаку, а са десне стране иза високог дрвета је касније подигнута зграда Општинског суда. Улица на тој фотографији завршавала се столетним платанима.

Постоје две врсте реверса за Кларове фотографије. Први је у полуокругу са исписаним латинским текстом „Artist Amica Nostrae“. Затим долази постава женске фигуре у седећем положају одевене у дугу хаљину богато драпирану; на

М. Д. БОРЂЕВИЋ: ЕМАНУЕЛО КЛАР,
ПРВИ ФОТОГРАФ У ЈАГОДИНИ,
1875.

глави носи ловоров венац. Леву руку ослања на фотоапарат дат у перспективи; над левом надлактицом придржава жезло. У десној руци предмет налик на кист или перо. Испред десне ноге глобус на постолју, а иза тога цеваста форма са ловоровом гранчицом. Крај леве ноге развијени свитак, кист, фотографска плоча и полуга. Све то постављено преко венца од листа и цветова. Позадину женске фигуре чине зракасто паралелне линије. Испод ове представе ћирилицом је исписана фирма „Фотографска радионица од Е. Кларовића и М. Георгијевића у Јагодини”. Клар се доласком у Јагодину служио посрблјеним презименом Кларовић. Касније на реверсној карти прецртано је име Георгијевића. На предњој страни једне фотографије, са лицом самог Клара, са обе стране на доњем делу парспатуа латиницом и ћирилицом у углу пише „Е. Клар”. На реверсу те фотографије је утиснут елипсasti печат ћирилицом зелене боје „М. Ђорђевић – фотограф Јагодина”. То је, за право, Георгијевић који послала Клару, остаје у атељеу. Није нам познато ко је радио картон за Кларове фотографије у Јагодини; док у Крагујевцу картоне је радила позната фирма „A. Mol i Bernard Vahrl из Бече”. По одласку из Јагодине, наредних тридесет година бави се фотографијом у Крагујевцу. Поред фотографског заната познавао је добро шајдерски и обућарски посао. Био је и дугогодишњи добровољни члан Ватрогасне дружине. Умро је у Крагујевцу 1921. године у кући своје кћери Марије – Валерије Михајловић.

ЕМАНУЕЛО КЛАР:

СЕДИ КРИСТИНА МИЛАНОВИЋ,
СТОЈЕ ЈУЛКА И СЛАВКА ОКО 1879.

ПЕТАР ЈУЛИНАЦ

ПЕТАР ЈУЛИНАЦ: ЈЕЛЕНА ТИМИЋ, 1886.

ПЕТАР ЈУЛИНАЦ: ЈАГОДИНКА, 1887.

фотографа у Новом Саду из 1876. године. На латинском Ретрус, значи стена, камен, што нам потврђује да је Петар Јулинац односно Каменко, фотограф који је као и већина фотографа тог времена, из Војводине преко Дунава и Саве прешао у Београд, а затим у Јагодину. Пре доласка у Јагодину, Петар Јулинац имао је атеље „Прва фотографија” у Београду, користећи раније атеље Анастаса Стојановића у „Старом здању”. У прилогу „Српски занатлија” бр. 14 од 17. априла 1888. год. Јагодина има 144 занатлије, од тога са-

мо једног фотографа. То је вероватно био Петар Јулинац. У збирци фотографија, сачувано је седам Петра Јулинца, а многе су позајмљене из кућа старијих јагодинских породица. Најчешће су фотографије формата „визиткарте” (17 комада) и „кабинет-портрета” (8 комада), допојасни портрети у овалу и „бомбе”. Позадина је само на једној сачуваној фотографији браон боје док је на осталима светла. Посебно се издваја седећа фигура терзије Милька Ђорђевића, одевеног у чакшире (ношња) са штаном у руци, као и портрет старице у атељеу са сликаном кулисом; романтични пејзаж, са чије се десне стране налази кућа на спрату са пространом

ПЕТАР ЈУЛИНАЦ: ПОРОДИЦА ДРАГУТИНА Ј. СТОЈКОВИЋА БАКАЛИНА, 1901.

терасом у зеленилу. На фотографији је младић Јован Марковић, трговац, ослоњен десном руком на постамент четвртастог облика (пиластер) а испред подлактице стоји шешир. Из његовог атељеа је и фотографија мр Ђорђа и Макрене Крстић, оснивача апотекарске службе у Јагодини. Долазак првог воза у Јагодину (23. августа 1884. године) забележио је својом фотографијом Јулинац, што је документ значајан за историју нашег града и Србије. Специфична је фотографија жене на одру – Милеве Пиндић. Са фотографије младенаца снимљене у дворишту са позадином од затегнутог чистог платна, на реверсној страни читамо посвету: „Своме побри, сликано 21. маја 1891. год. у Јагодини”. Може се претпоставити да је Јулинац радећи у Београду задовољавао фотографске потребе Јагодинаца долазећи повремено. Фотографија венчаша Мице и Живојина Недељковића са посветом „За вечиту успомену мом зету Кости Н. Ристићу и сестри Софији, фебруара 1898. године, Живојин Недељковић Јагодина” је доказ да је Петар Јулинац и даље фотограф у Јагодини. Породична фотографија

са посветом „Породица Драгутина Ј. Стојковића, бак. овд. – кума – маја 1901. год.” нам сведочи да је Јулинац и на почетку XX века у Јагодини.

На реверсу фотографије штампане у златотиску на спирално постављеној траци, стоји натпис „Петар Јулинац фотограф”; иза тога назире се декоративна грана са спирално решеним цветовима. Картон за своје фотографије штампао је у једној од старих бечких фирм „K. Krziwaneck – Wien”, што је утиснуто на десном доњем углу. На реверсу других фотографија, утиснут је печат са представама трију стилизованих трака постављених хоризонтално, конвексно и конкавно, са натписом у траци ћирилицом и латиницом „Петар Јулинац фотограф”. На врху печата све-рична форма са стилизованим орнаментима; испод тога троугласта форма украшена спираластим орнаментом и спирална форма која уједно представља и дно украса. До почетка I светског рата Петар Јулинац имао је атеље у Кнез Михајловој улици бр. 5 у Београду, где су били и сви познати фотографи Београда у то време.

МИЛАН М. ВУЧИЋ

Милан Манојла Вучић је први фотограф рођен у Јагодини 1873. године. Родитељи Милана Вучића доселили су се шездесетих година XIX века из Врања. Отац Манојло је био јако имућан трговац, који је камилама ишао за робу у Солун док је живео у Врању. Отуда је морао да бежи јер је претукао неког Турчина. Старог Манојла су његови савременици сматрали народним мудрацем.

Милан је основну школу и шест разреда гимназије завршио у Јагодини. Више разреде гимназије завршио је у Београду. Био је одличан ћак, јако способан и вредан. Као младић разболео се од туберкулозе вратних жлезда, оперисан је и захваљујући др Жики Миленковићу, његовом добром пријатељу, Вучић је уз посебну негу оздравио од, за то време, тешке болести.

По завршеној гимназији, Милан Вучић је често одлазио у Беч. Знао је одлично немачки језик што му је помогло да боље упозна фотографију. Отуда је доносио потребан фотоматеријал и тако је почeo да се припрема за отварање фотографског атељеа. Велика љубав према фотографији била је и прво његово занимање. Најстарији, за сада познати снимак М. Вучића, начињен је испред пекаре Јована Кинцла, у Јагодини, 11. октобра 1890. године. (Оригинал чува Миран Кенда, унук Јована Кинцла)

На почетку XX века, тачније од 23. маја 1901. године, одржана је у Београду Прва изложба аматерске фотографије Краљевине Србије. На изложби је учествовало 35 аматера са 960 радова. Међу аматерима излагачима забележена су имена истакнутих интелектуалаца Краљевине Србије. Поред Бранислава Нушића, Марка Николића, Војислава Суботића, из градова унутрашњости Србије учествовао је по један кандидат. Из Јагодине је вероватно био Милан Вучић. То нам потврђује чињеница да се за време трајања изложбе почело преговарати о покретању Клуба фотографских аматера Србије, што се исте године и остварило оснивањем Клубског одбора са познатим именима: г. др Јован Цвијић, творац научне географије, Исаак Леви, Марко Мурат, Драгутин Дерок и други, а међу њима из Јагодине Милан Вучић. То нам говори о вредности фотографија Милана Вучића.

МИЛАН М. ВУЧИЋ: АУТОПОРТРЕТ, ОКО 1903.

Савремено опремљен фотографски атеље, Вучић је убрзо отворио у центру Јагодине, у главној улици испред садашњег „Паласа”, на месту Филијале ЈИК банке. Као одличан фотограф, остао је запажен међу јагодинским фотографима. Његов атеље је био веома продуктиван, што нам доказују бројни до сада сачувани, најразноврснији реверсни мотиви на његовим фотографијама. Око десет познатих мотива су флорани, у комбинацији са тракама (сесесија); на некима су анђелчићи који придржавају апарат или усмеравају светлост. Касније има само неколико обичних печата. Описаћу једну реверсну страну фотографија

МИЛАН М. ВУЧИЋ: ЉУБИЦА ТИМИЋ, ОКО 1905.

фије где доминира мотив сликарске палете, украшене по средини обореним виолинским кључем, а изнад и испод стоји „М. М. Вучић – Јагодина”. Испод палете је ниска бисера, изнад палете лево палмина гранчица; десно стоји овално стилско огледало у коме се одражава старински фотоапарат на ногарима. Картоне за своје фотографије набављао је код познате фирме „Сесо” и они су разнобојни: сиви, зелени, плавичасти. Фирма се сада ставља са предње стране, са утиснутим словима на паспартуу. Постојао је и елипсasti печат, са чије горње стране пише Милан М. Вучић, по средини – Јагодина и са доње стране печата – Милан М. Вучић.

У Музеју је сачувано шест фотографија формата „визит-карте” на којима су снимљена деца. Од петнаестак фотографија формата „кабинет-портрета” издава се продуховљени израз лица старице Тимићке, као и снимак простране градске куће, која је била на месту данашње Апотеке на углу главне улице и Никчевићеве. Иако се рет-

МИЛАН М. ВУЧИЋ: ВЕНЧАЊЕ РУЧПИ ДЕВЕР
МИЛЕНКО МИЉКОВИЋ, КАСНИЈЕ ГЕНЕРАЛ, 1909.

ко снимају животиње, на једној фотографији видимо лепог црног коња на чијим сапима безбрижно језди Вида Тимић, у дугој хаљини, за време поподневне шетње. Заваљујући овој младој јахачици постојање ове дивне животиње овековечено је на Вучићевој фотографији. На фотографији формата „викторија” је венчање, где је ручни девер мајор Миленко Миљковић, касније генерал. И многе друге фотографије из атељеа Вучића бележе историју његовог родног града, међу којима је и скупна фотографија IV кола ученика Мушке учитељске школе.

За време балканских ратова, убрзо после женидбе, Вучић као ретко даровит и вредан човек, напушта фотоатеље и посвећује се механичарским пословима, вероватно из економских разлога. Отворио је аутомеханичарску радњу, неку врсту сервиса за то време, где се оправљала сва техничка роба.

Са братом је отворио један од најсавременијих биоскопа, трећи у Србији. Био је редовни члан Градске библиотеке, цењен од својих суграђана, а 1926. године био је члан Општинског одбора са председником Трифуном Ђурићем. Умро је у шездесетчетвртој години, 4. децембра 1937. године у Јагодини.

МИЛАН М. ВУЧИЋ:
ВИДА ТИМИЋ,

КЊИ СУДИЈЕ МИЛЕНКА ТИМИЋА,

ОКО 1899.

МИЛАН МИХАЈЛА КРЧМАРЕВИЋ

Рођен је 1876. године у Голупцу на Дунаву, у кући столара Михајла Крчмара, по народности Чеха. Михајло је из околине Прага дошао као младић да ради у Голубац и ту се касније оженио девојком Латом. До краја живота је радио и живео у Голупцу. Временом је Михајло Крчмар прешао у Михајла Крчмаревић.

Као дечак, Милан Крчмаревић учио је фотографски занат у Београду. Говорио је одлично немачки, италијански и румунски језик. Као млади фотограф често је за потребе свог заната путовао у Беч, где се и оженио младом Бечликом Бети Едер, рођеном 1883. године. Млада Аустријанка је у Србији добила име Персида. Крчмаревић је, по табели професора Банибора Дебельковића објављеној у „Старој српској фотографији“ 1977. већ 1890. и 1900. године радио у Врњачкој Бањи. По речима његовог наследника, братанца Драгомира Крчмаревића, најпре је по завршеном занату почeo да ради у Јагодини, крајем деветнаестог и почетком двадесетог века. У Бањи је био сезонски фотограф. Фотоатеље Милана Крчмаревића налазио се на месту зграде данашњег Радничког универзитета на углу Улице Ђ. Ђаковића и М. Горког. Тек 1906. године прелази у Врњачку Бању, али у Јагодини и даље ради као фотограф. Он је трећи фотограф (после Клара и Јулинца) који ради у два града истовремено.

У Бањи је 1911. године сазидао атеље, који и данас ради у центру Бање, на истом месту и у скоро непромењеном амбијенту.

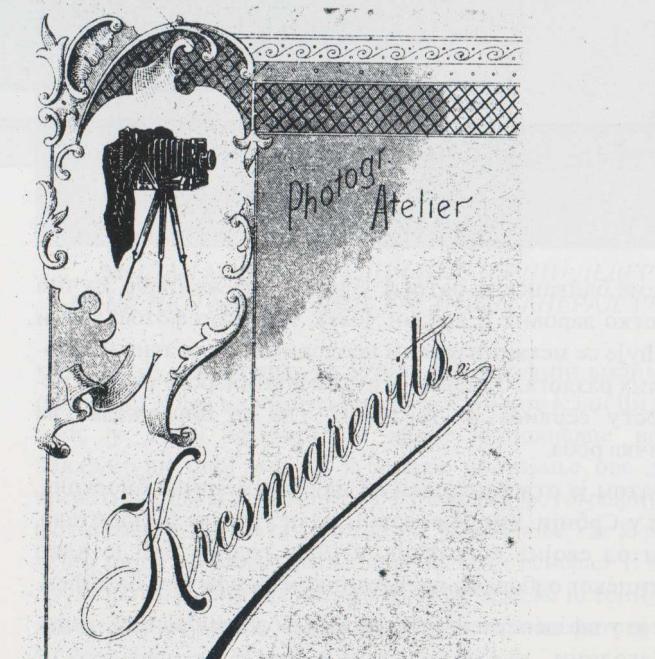
Крчмаревић је био одличан фотограф. Сачувано је много његових фотографија. Техника његове фотографије била је црно-бела плочаши. По природи је био јако дисциплинован и строг човек. Као мајstor, изузетно тачан, испоручивао је фотографије тачно у минут. Као фотограф остао је веран Јагодини, као свом првом месту рада. У њој је радио до почетка I светског рата.

Учесник је балканских ратова и првог светског рата. Из рата се вратио као инвалид, тешко повређене леве ноге. Отежано се кретао, тим више јер је био крупан човек.

Многе Крчмаревићеве фотографије налазе се у музеју и код старијих јагодинских породица. Врло лепа, историјска,

МИЛАН М. КРЧМАРЕВИЋ: АУТОПОРТРЕТ, 1930.

МИЛАН М. КРЧМАРЕВИЋ:
ОБУЋАРСКА РАДЊА ДРАГУТИНА СТЕФАНОВИЋА
– РЕКОВЧАНИНА
ОКО 1910.

скупна фотографија, већег формата чува се у Архиву САНУ-а у Београду (Изасланици Радикалне странке моравског округа на конференцији странке у Јагодини, 1. маја 1908. год.) Одлична је фотографија јагодинског пољака, који је позирао Крчмаревићу.

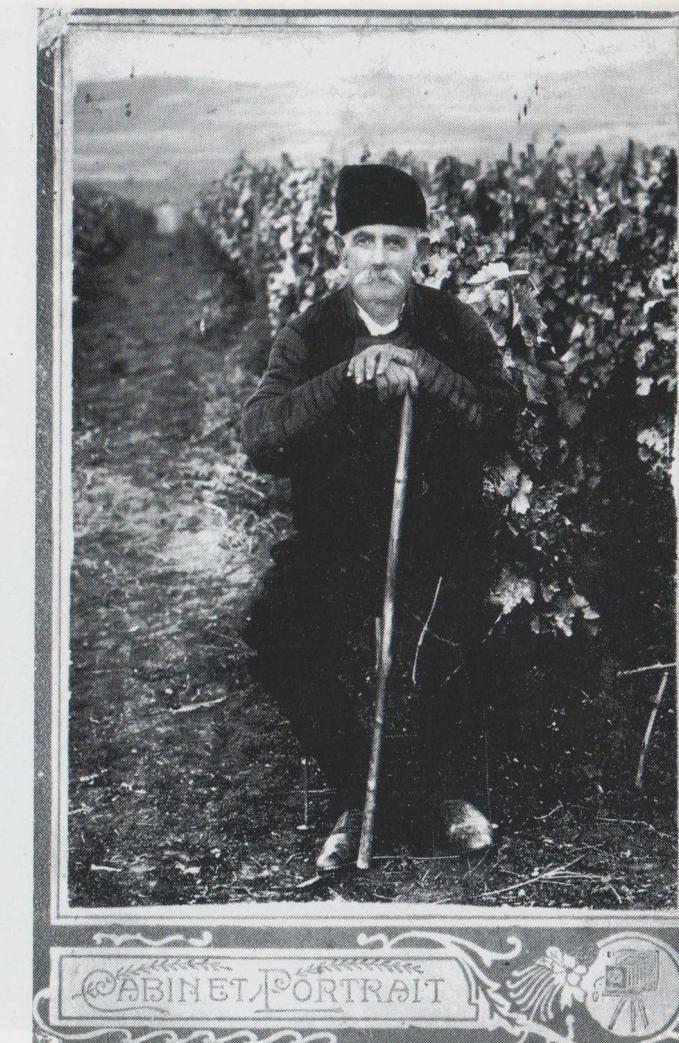
Крчмаревић фотографије кашира на сивом картону са белим и црним писаним словима. При дну са предње стране утиснуто је штампаним словима „М. Крчмаревић-Јагодина“ и само „Крчмаревић - Јагодина“. Позната је и фотографија Крчмаревића формата „кабинет-портрет“ на којој је група ученика XI кола Мушке учитељске школе из 1909. године. Ученици држе у рукама лист „Национална борба“, у позадини је затегнуто сиво платно, доле калдармисана подлога. Учитељци су униформисани, са белим уштириканим крагнама. Већег формата је тонирана фотографија

Обућарске радионице Рековчанина из 1908. године. Евидентирано је још 11 фотографија формата „кабинет-портрета” од којих је осам портретних, а три су снимци у природи и три фотографије „визиткарте”.

Многи Јагодинци, из богатих трговачких породица, летовали су у Бањи и отуда су сачуване породичне фотографије већег формата на украсним зеленкастим картонима са стилизованим орнаментима на угловима; на горњој страни црним штампаним словима пише „ВРЊЦИ”, док у десном доњем углу пише „М. Крчмаревић Врњци”. Снимци су начињени под ведрим небом, иза је затегнуто платно светле боје.

У време сезоне, код Крчмаревића су између два светска рата у Бањи радили фотографи: Раде Живковић, Драгослав Викторовић, Драгомир Крчмаревић, као ученик, Тони, рођак по жени, Начић Драга и Моша Барух из Београда, фотографи.

Крчмаревић је један од оснивача Занатлијске кредитне задруге у Врњачкој Бањи тридесетих година, чији је благајник био. Њега не памте само по доброј фотографији, већ и као великог добротвора, јер је сваке године за школску славу, Св. Саву, облачио по једног ученика и ученицу. Крчмаревић није имао деце, па је његов братанац Драгомир учио занат код њега. И после његове смрти 1940. године, у Бањи је његов братанац наставио да води радњу до свог пензионисања. Сада радњу (која ради скоро један век) води зет Драгомира Крчмаревића под истим називом, „ФОТО КРЧМАРЕВИЋ ВРАЊАЧКА БАЊА”.

МИЛАН М. КРЧМАРЕВИЋ
ЧУВАР ВИНОГРАДА
ОКО 1910.

МИЛАН П. СТЕФАНОВИЋ

О биографији Милана Стефановића и његовом фотографском раду за сад се мало зна. Рођен је у селу Буковчу око 1891. године, па отуда му надимак Буковчански. Познат је и по надимку који је добио од Цигана Парнаве што значи брат или побратим. По сећању савременика, г. Милета Аћимовића, био је боем, елегантан, танак висок човек, весељак, увек са цигаром...

Стефановић је фотографску делатност започео радом у својој штампарији на самом почетку овог века. Штампарија се налазила до данашње зграде Радничког универзитета у некадашњој бачији Јована Буковчанина. Штампарија Милана Стефановића са фотоатељеом радила је од 1900. до балканских ратова. Први назив је „Милан Стефановић, штампар и фотограф - Јагодина”, а каснији назив 1910. године Уметничка штампарија „Гутенберг” М. Стефановића - Јагодина.

Са фирмом на реверсу страни („М. Стефановић”) до сада је нађена само једна фотографија формата „визиткарте”, на којој је допојасни портрет Ђоке Ђорђевића, платнара, оца Марка Ђорђевића, банカラ.

На реверсу светло зелене боје је правоугаони мотив са стилизованим флоралним елементом унутар и изван правоугаоника и натписом по средини „СОВЕНИР”. При дну је утиснут четвртасти печат љубичасте боје „Милан П. Стефановић-штампар и фотограф-Јагодина”.

Милан Стефановић је био комита код војводе Вука (Војина Поповића). После првог светског рата напустио је фотографију и штампарство и бавио се трговином. Умро је у Рибарској Бањи око 1936/37. године по сећању Милета Аћимовића, где је живео код брата.

ФОТОГРАФСКИ АТЕЉЕ

„Братић и Нишић“ Јагодина и Фотографско атеље „Братић и Катић“ Јагодина.

Милан Братић, рођен у Сомбору 1885. године, живео је и радио у Београду код познатог књижара Јевте Павловића до 1903/4 год. када је дошао у Јагодину. Са својим пашеногом Димитријем Аранђеловићем једно време је радио у књижари на углу где је данас продавница обуће. Издали су разгледницу (у колор-ретушу) на којој је део главне улице (данашња Библиотека) и још три мотива (Издање Књижаре и трговине канцеларијског материјала).

После тога са ортаком Нишићем штампа разгледницу данашњег Сквера где се некада налазила општинска вага (Издање Књижаре „Братић и Нишић“). Из Фотографског атељеа „Братић и Нишић“ и Фотографског атељеа „Братић и Катић“ (који је исто био његов ортак до првог светског рата) остале су многе сачуване фотографије. После првог светског рата Братић ради самостално под називом „Књижара Мил. Д. Братић“. На једној историјској фотографији из атељеа Братића и Катића види се центар Јагодине (место ондашње ваге – данас Споменик погинулим Јагодинцима у балканским и првом светском рату од 1912–1918). Снимак је вероватно, из 1910. године, а на њему је пратња сахране Катарине Косовљанин. Из истог атељеа је и фотографија ђака IV разреда Јагодинске гимназије (на полеђини стоји датум – јуни 1913), са професором Драг. Јо-вичићем. Фотографије које немају на реверсној страни потребне податке препознајемо по реквизитима које су користили и у једном и другом атељеу. На фотографијама је препознатљива столица и други реквизити који сведоче о томе да су снимци направљени на истом месту, у истом амбијенту. Сачуване су многе фотографије венчања. На једној је венчање Дане Косовљанин, ћерке индустријалца, и Марка Ђорђевића, банкара. Свакако да је тај свечани снимак направљен у бољем атељеу, а саме фотографије најбоље говоре о квалитету. У истом атељеу снимљене су избеглице из Мачве. После аустријске офанзиве 1914. године, снимљени су у Јагодини за Ускршње празнике 1915. године. У књижари Милана Братића (са већ поменутим ортацима) радио је по сећању његовог сина г-дина Дамњана Братића, млад, леп фотограф по имену Емило, чијег се презимена поменути господин не сећа.

Братић је смело предвидео рат великих размера, када је 30. јула 1914. године штампао лист „Европски рат“ са поднасловом „Дневни лист за најбрже ратне извештаје“. И сам је учесник првог светског рата.

По завршетку рата наставио је са радом у Јагодини као самостални књижар. По сећању књижарског радника Радише Симића (који је радио код Братића), фотографије је за књижара Братића после првог светског рата снимao фотограф Соломон Алкалај. Ова књижара је штампала веома лепе разгледнице (у колор-ретушу) на којима су: Јагодинска пијаца после 1918, зграда Првостепеног суда и Јагодинска пивара.

Средином 1931. године Братић из Јагодине одлази у Скопље да би се за време бугарске окупације Скопља (1941) поново вратио у Јагодину и ту остао до краја рата. Био је ожењен ћерком народног посланика из Јагодине Настаса Симића.

Умро је у Сомбору, 1957. године.

ФОТОГРАФСКИ АТЕЉЕ БРАТИЋА И КАТИЋА: ЦЕНТАР ЈАГОДИНЕ, ПРВАДЕЦЕНИЈА ХХ ВЕКА

ФОТО АМАТЕРИ

Српско географско друштво је 1911. године организовало Прву фотографску изложбу у Београду. Ова изложба је имала за циљ да код фото-аматера пробуди интересовање за снимање природе и етнолошких одлика околине.

Априла 1912. године, на Другој фотографској изложби Српског географског друштва, учествовала су двадесет и три излагача са петсто педесет фотографија. И на овој изложби, радови др Јована Цвијића, професора, имали су изузетно место. На изложби су излагала и три foto-аматера из Јагодине. Један од њих је професор Лазар Трипковић, други је срески начелник Жика Константиновић и Милован Милорадовић, економ у Учитељској школи. То су били образовани, релативно млади људи, свестрани, активни у друштвеном животу Јагодине. О биографијама прва два foto-аматера за сада се зна врло мало.

МИЛАН М. ВУЧИЋ (?): ЛАЗАР ТРИПКОВИЋ,
ФОТО – АМАТЕР, 1909.

ЛАЗАР ТРИПКОВИЋ

Био је професор у Петоразредној гимназији у Јагодини од школске 1906/1907. године. Десетак година је предавао математику и физику, а од 1909. године и земљопис, како сазнајемо из гимназијских извештаја. Становао је у улици која се данас зове Улица Браће Милосављевића. По сећању његовог бившег ученика, Јована Спасојевића, судије у пензији: „Професор Лазар Трипковић био је крупан човек, носио је бркове ‘а ла’ Јован Скерлић и тамни шешир са великим ободом”.

Као професор био је веома активан. Поред руководења кабинетом, радио је организовао излете у блијој и даљом околини Јагодине. Са ученицима и колегама обилазио је Ђурђево брдо и скоро сва околна села; Гилье, воденицу у Мајуру, имање учитељске школе, лозни расадник, пољ. добро у Добричеву и правио даље екскурзије. Свакако да је као foto-аматер приликом тих излета правио снимке, на жалост, ни један нам није познат.

Био је један од оснивача Олимпијског клуба 1908/1909. године у Гимназији, чији чланови су биле и девојке из Гимназије и Женске раденичке школе. Често су се такмичили у пешачењу, трчању и бацању камена с рамена и др. спортистичким вештинама. Посебно је било популарно надметање у гађању вештачких голубова. Поред ученика учествовали су и грађани. Реквизите и справу за избацивање голубова прибавио је индустријалац Теодор Клефиш.

Последњи податак о његовом боравку у Јагодини је из јуна 1913. године, када је био члан Надзорног одбора Јагодинске штедионице са Миланом Раденковићем, трговцем, и Јованом Кинцлом, посластичаром.

Долазе ратне године и губи се сваки траг овог активног професора и foto-аматера из Јагодине.

ЖИКА КОНСТАНТИНОВИЋ

О Жики Константиновићу, среском начелнику, и његовом foto-аматерском раду сазнали смо из литературе (Б. Дебељковић, „Стара српска фотографија”, стр. 50). Ту налазимо податак да је учествовао на Другој изложби фотографије Српског географског друштва 1912. године са радовима – фотографијама из старе Јагодине и њене непосредне околине.

За време обављања начелничке дужности становао је са породицом (жена и једна кћер) у кући Драгог Урошевића у Доњој чаршији. Увек је био у начелничкој униформи, црномањаст, са лепо негованом црном брадицом. По свом стасу, ходу и држању био је прави господин. Поред Свете Шохаја, једини у граду возио је „штајерваген”.

По речима г. Милета Аћимовића, умро је у Београду после другог светског рата око 1948. године (фотографије нису сачуване).

МИЛАН М. КРЧМАРЕВИЋ (?): ЖИКА
КОНСТАНТИНОВИЋ, ФОТО – АМАТЕР, ОКО 1908.

МИЛОВАН МИЛОРАДОВИЋ

Родио се 3. фебруара 1885. године у селу Лужници – округ Крагујевачки. Отац Милорад и мајка Анђелија бавили су се земљорадњом што је утицало да и Милован за животни позив изабере вртларство.

У јесен 1900. године М. Милорадовић се уписао у Краљевску српску школу за винодеље и воћарство у Букову код Неготина. Вредан и добар ученик, Милорадовић је 1903. године са одличним успехом и одлуковањем четврте награде завршио школу.

2. фебруар 1913. год – Џилдан
НЕПОЗНАТИ АУТОР: МИЛОВАН МИЛОРАДОВИЋ,
ФОТО – АМАТЕР, 1913.

Крајем прошлог века, тј. 1899. основан је Воћни расадник у Јагодини па је млади стручњак одмах по завршетку школовања, дошао у Јагодину. Радио је као вртлар и у Учитељској школи. Ту се новембра 1911. године оженио Наталијом, кћерком кафесије из Јагодине.

Међу фото-аматерима Јагодине М. Милорадовић је најистакнутија личност. На његовим сачуваним фотографијама доминира мотив породице. Снима своју децу у игри (у морнарској униформи) са дедом, са мајком. Чак је направио и колор фотографију бојену руком. То је фотографија већег формата (23,5x29,5 цм) – снимак супруге Наталије у врту, а поред ње је његов леп ловачки пас. Милорадовић је познат као пасионарани ловац овог краја. Поред породичних фотографија сачуване су и фотографије: Поглед с узвишења на имање Учитељске школе из 1910. године, Железничка станица итд.

Учесник је балканских ратова са чином капетана II класе. У свом ратном дневнику вођеном за време првог светског рата, истиче сву трагедију српског народа, српске војске и своју личну несрећу као војника који се у року од три године поново нашао у истом рову на бедему своје отаџбине. 1912. године на положају Козјак-Никодим брани је од Турака, а 1915. носи се са Бугарима. Није Милорадовић само графитном оловком оставио запис о ратним страхотама, него је тешке ратне ситуације снимао и фотоапаратом. О томе сведоче многе сачуване фотографије. Већина српских официра, поред неопходне ратне опреме, имали су и фотоапарате. Сачуване су фотографије из Македоније, снимци из Битоља (мртвих од загушљивог гаса), из Штипa, Дебра и Солуна; снимци у рову, немачки заробљеници на путу, енглеска болница у Водену, железничка станица у Водену и многе друге. Међу сачуваним фотографијама је и снимак направљен на коти 1212 „За успомену капетану Милорадовићу“ (Гојковић, војни аматер, 7.II 1917. године Црна река). Из рата је Милован Милорадовић изашао као резервни мајор.

После рата велика је његова заслуга за развој воћарства, виноградарства, цвећарства, пчеларства, не само у Јагодини, већ и у даљој околини.

Основао је расадник под називом „Први српски повлашћени расадник украсног и медоносног шиља и дрвећа“. О његовом стручном раду и активности у развоју пољопривреде у Поморављу могло би се много говорити. Умро је изненада, у четрдесет трећој години. Тачан узрок смрти се на зна, али се претпоставља да се отровао печуркама. Сахрањен је 24. маја 1928. године на Јагодинском гробљу. И после његове смрти, удовица Ната наставила је да води расадник под називом „Први српски повлашћени расадник Мил. Милорадовић – Јагодина“.

Др СТАНИМИР РАКОВАЦ

Јагодина је имала још једног војног фото-аматера Станимира Раковића, учесника балканских и првог светског рата. Направио је неколико снимака војне болнице из првог светског рата, што је значајно за историју нашег војног санитета. За своје фотографије имао је правоугаони печат са иницијалима С.Р.

Радећи као добровољни болничар на Инфективном одељењу Војне болнице у Бизерти, одликован је медаљом части са својим ливеним именом. Имао је чин резервног мајора. До краја живота, 1963. године радио је и помагао (скоро четири деценије) људима нашег града, лекарским и људским саветима.

СТАНИМИР РАКОВАЦ: ВОЈНА БОЛНИЦА СА СОЛУНСКОГ ФРОНТА

ЈОВАН ПЕТРОВИЋ

Рођен је 1894. године у Загребу. Његова мајка је Елизабета Бајаји а поочим Соломон Алкалај. По речима снахе, Ивке Алкалај, Јован је у ствари син ријечког трговца, кога је Алкалај прихватио као свог рођеног сина. Растио је у кући фотографа Алкалаја, од најраније младости Јован се бавио фотографијом. То ће му помоћи да касније оствари мајсторско дело на подручју портрета.

Са Соломоном Алкалајем прелази у Београд, где најпре ради као фотограф. При крају првог светског рата доселио се у Јагодину. Ту се оженио Даном Петровић, прешао у православну веру и примио презиме своје супруге Петровић и име Јован. До тада је имао, за нас непознато име и носио презиме Алкалај. И после узалудног истраживања, прегледања књига „Испитаних“ (протокол за оглас брачно испитаних лица јагодинске парохије), нисмо дошли до правог имена. Ни сећање најближих, пријатеља и снахе по полубррату Хинку Алкалају, Ивке, није нам могло помоћи. Са супругом Даном имао је атеље у улици Станоја Главаша, где се фотографијом бавила и Даница. После рата имао је радњу код Настаса Сотировића у Рибарској улици (данас „Сутјеска“) код Дечијег вртића „Пионир“, затим у Улици краља Петра између две адвокатске радње, испред СОФКЕ. Убрзо се из Јагодине сели у Земун, где је извесно време радио; отворио је атеље у центру Земуна на месту данашње Робне куће. Иако је био добар фотограф, често се сели, али му је матица била Јагодина јер се из Земуна враћа поново у Јагодину 1930. године. Тада је отворио фотографску радњу у атељеу Милана Вучића (који је Вучић опремио само за издавање) на месту данашње „Политике“. Ту је остао до 1934. године када се опет сели, сада у Београд, где је отворио познати атеље на Цветном тргу. Јован Петровић је имао сина Бранка и кћер Веру која се по угледу на родитеље и сама бавила фотографијом. Син је погинуо несрећним случајем радећи са струјом у Скопљу. Кћи Вера је умрла млада од туберкулозе, а убрзо и супруга Даница.

Из атељеа Јована Петровића сачуван је приличан број фотографија које имају историјски значај. Његова камера забележила је ратну сирочад Јагодине (од 1912-1918. године); снимак потиче из 1920. године. Ту су и фотографије ФК „Спарте“ из 1921. године, чланства Соколског друштва, матурантата Учитељске школе, Првог нормалног кола последратних учитељаца од 28.VI 1924. године, затим виноградарске, трговачке и занатлијске славе, трговачке и

ЈОВАН ПЕТРОВИЋ: АУТОПОРТРЕТ, 1937.

занатлијске радње и многи догађаји из обичног живота ондашњих Јагодинаца.

За своје фотографије имао је два печата: „Ј. Петровић – фотограф Јагодина“ и „Јован Петровић – фотограф Јагодина“ (оба ћирилична слова црвене боје).

Фотографије Јована Петровића се одликују јако лепим тонирањем различитим бојама, које је савршено технички изведен. У томе је био прави уметник.

Непосредно пред почетак другог светског рата напустио је Београд, отишао је у Ријеку са другом женом, са којом је имао двоје деце. Одатле је са породицом отишао у Швајцарску.

По сећању, господин Мирко Вучић каже: „Јован Петровић је 1951. године са мном био члан комисије за полагање мајсторског испита у Светозареву, и био је јако строг“.

ЈОВАН ПЕТРОВИЋ: ВЕРА ПЕТРОВИЋ, 1932.

Следећи године, 1932. године, Јован Петровић снимио је и ову, викендану портретну фотографију своје супружнице Вере Петровић. Када је у тој години био узимао "Фотографски семинар" у Београду, Јован је почео да снима и своје супружнице - филмограф Гивар, и "шапки" са којим је рођена његова ћерка Јована Петровић. Још једна интересантна фотографија је из тога периода, а то је снимак његове супружнице Верне Петровић, који је снимљен у једној од њених првих каскадних улога у филму "Девојка из Срема".

ЈОВАН ПЕТРОВИЋ: ДАНИЦА ПЕТРОВИЋ, 1928.

Следећи године, 1928. године, Јован Петровић снимио је и ову, викендану портретну фотографију своје супружнице Верне Петровић. Када је у тој години био узимао "Фотографски семинар" у Београду, Јован је почео да снима и своје супружнице - филмограф Гивар, и "шапки" са којим је рођена његова ћерка Јована Петровић. Још једна интересантна фотографија је из тога периода, а то је снимак његове супружнице Верне Петровић, који је снимљен у једној од њених првих каскадних улога у филму "Девојка из Срема".

ЈОВАН ПЕТРОВИЋ: ПОРОДИЦА ФОТОГРАФА МИЛНА ВУЧИЋА, ОКО 1934.

Следеће године, 1934. године, Јован Петровић снимио је и ову, викендану портретну фотографију своје супружнице Верне Петровић, који је снимљен у једној од њених првих каскадних улога у филму "Девојка из Срема". Још једна интересантна фотографија је из тога периода, а то је снимак његове супружнице Верне Петровић, који је снимљен у једној од њених првих каскадних улога у филму "Девојка из Срема".

СОЛОМОН АЛКАЛАЈ

Алкалаји су шпански Јевреји, који су после инквизиције расути по средоземљу. Породица Мојсија Алкалаја нашла се тако у Бугарској, из које су средином прошлог века дошли у Србију.

Мојсије (Моша) и Јинтула (Дуда) Алкалај имали су три сина: Соломона, Исака, Самуила и две кћери Сару и Дону.

Најстарији Соломон Алкалај, рођен је 29. новембра 1866. године у Пожаревицу, где је породица Моше Алкалаја тада живела. Соломон је учио фотографски занат у Бечу, што му није представљало проблем јер је био добар познавалац немачког језика. Овај бечки ћак вешто је користио стечена искуства по повратку у Бугарску, што му је омогућило да убрзо постане дворски фотограф. Често је млади фотограф морао да путује у Беч и Загреб за потребе свог заната. У Загребу је срео веома лепу девојку Елизабету Баји са којом се венчао, фебруара 1894. године. Алкалају је и даљестално место становња била Софија. Убрзо после венчања прешао је да живи у Загреб, где је отворио свој фото-атеље у главној улици.

Почетком XX века Соломон се преселио у Београд, где је отворио фотографски атеље у Светосавској улици код „Два бела голуба“.

Нови период фотографије у Јагодини, између два светска рата, отпочео је Соломон Алкалај, који ће ту и завршити своју фотографску каријеру. Радња фотографа Алкалаја била је (у кући где је становао) у центру града, на месту данашње Житомлинове продавнице и „Планике“, продавнице обуће, у кући Милеве-брашнarpke.

Био је један од најбољих фотографа тог времена у Јагодини и одличан ретушер. Већи део збирке фотографија Завичајног музеја Јагодине чине фотографије Соломона Алкалаја. Путем његових фотографија може се сагледати целокупни живот Јагодине између два светска рата. Скоро да су подједнако заступљене фотографије политичког, привредног и друштвеног живота. Навешћемо само неке од њих: забележио је свечаност у забавишту, Основној школи (на приредбама школским), Гимназији, Учитељској школи. Снимио је, поред осталих, породицу директора Гимназије Тодоровића, групу гимназијалаца са којима је и фотографов син Хинко, затим саветовање учитеља среза величког и друге. Сачувани су снимци Соколског друштва из 1921. и 1926. године, Мушкиог певачког

СОЛОМОН АЛКАЛАЈ: АУТОПОРЕТРЕТ, 1930°

друштва, Женског грађанског друштва „Српска мајка“, „Кнегиња Зорка“ и Женске подружнице. Првомајске прославе, забаве, Беле недеље у Паласу, венчања свих друштвених слојева. Снимио је еснафске прославе, занатлијске радионице (столарска радионица Бошка Стојановића, казањијска радионица Живка Бурића, ливница Поповића), зграду Занатлијског дома 1939. године, која је била на месту данашње зграде СДК, чланове породица занатлија, трговаца и др. Алкалај је своје фотографије обележавао тикетицом-налепницом браон боје, правоугаоног облика, са белим ћириличним словима „Фотограф С. Алкалај – Јагодина“ и са још две врсте печата (малог) за утискивање.

СОЛОМОНА АЛКАЛАЈ: КАЗАНЦИЈСКА РАДЊА ЖИВКА БУРИЋА ПОСЛЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

После смрти супруге Елизабете 1933. године, Алкалај прељази да живи са сином Хинком, који је радио у ПТГ „Јагодина“ до 1937. године кад се преселио у Београд. Алкалај је неко време остао сам да ради у Јагодини. Иако је прилично стар, Алкалај је активан не само као фотограф, већ је члан Надзорног одбора Јагодинске штедионице 1937. и 1938. године.

Следеће године напустио је Јагодину и прешао код сина у Београд.

После бомбардовања Београда, средином маја 1941. године, стари фотограф Соломон Алкалај вратио се у Јагодину, да би се склонио од Немаца. У Јагодини су му помогли стари пријатељи. За време рата боравио је у Дому за стари лица, а бригу о њему водили су његови пријатељи.

После ослобођења, 1945. године, Алкалај се вратио код сина у Земун, где је Хинко радио. Соломон Алкалај је умро 17. новембра 1949. године и сахрањен је на Јеврејском гробљу у Земуну.

Од најстаријег брата Соломона фотографски занат научила су и друга два брата. Исак је живео и радио као фотограф у Аранђеловцу, Самуило у Београду. Још у лето 1941. године (по сећању Исакове супруге Јулије) Исака су одвели Немци и ништа се о њему никада није сазнало.

Самуило-Сима био је најпре фотограф у Шапцу, касније у Београду, где га је затекао рат. Он је из логора Топовске шупе одведен на стратиште.

И сестре Алкалај, Сара и Дона, нису преживеле ратне страдале. Сару су бесправното одвели Немци из Дома за стари лица. Дона је живела у Босни, била је удата за јеврејског свештеника; и она је за време рата убијена од усташа у Травнику.

Податке о Алкалајима дала је снаха Ивка Алкалај, супруга Хинкова, која је и сама живела у Јагодини између два светска рата и радила као поштански службеник. Помогао нам је својим сећањем и братанац фотографа Алкалаја, г. Мони-Соломон Алкалај, који живи у Београду.

КРСТА АНЂЕЛКОВИЋ – КРАТА

Крста Анђелковић је рођен 1900. године у Пожаревцу. Као самоуки фотограф (без заната) радио је кратко време, од 1920. до 1922. године, у Пожаревцу. Није имао радњу, него је радио „на парче“ код пожаревачких фотографа. У сезони, преко лета, радио је по бањама, најчешће у Соко Бањи. Са историјске фотографије матураната Учитељске школе у Јагодини 1924. године, сазнајемо да је то година почетка фотографског рада Крсте Анђелковића у Јагодини. Његов атеље имаће најдужи стаж од свих фотографских радњи у граду. Најпре је имао радњу у горњој главној Улици краља Петра бр. 66 са називом „ФОТО-АТЕЉЕ-КРАТА“. Био је познат под тим надимком, тако да га је као Крсту Анђелковића мало ко у граду знао. Ту је остао до 1928. године. Пресељењем на Сквер омладине променио је назив фирме („Фотографије Крата – Завод за увеличавање – ФОТО АТЕЉЕ – К. АНЂЕЛКОВИЋ“). На Скверу је радио до рата, за време другог светског рата, и после рата, до 1947. године. Кратине фотографије су доброг техничког квалитета. Судећи по броју сачуваних фотографија, овај атеље је био познат у граду и околини. За обележавање фотографија Крста је користио елипсести печат са штампаним словима „К. Анђелковић – Фотограф“ и налепницу овалног облика љубичасте боје, са белим ћириличним словима „Фото-Крата-Јагодина“. У граду је само Крата своје фотографије секao зупчастим ножем и оне се распознају по назубљеним ивицама. Неке фотографије је ручно бојио. У атељеу је користио китњасту кулису и богато драпирану завесу, по чему је лако препознатљива фотографија из тог атељеа. Својом камером забележио је многе значајне тренутке у историји старе Јагодине. Овековечно је Демократску општину Јагодине са председником Трифуном Ђурићем, општинске часнике и одборнике, снимљено на дан заклетве, 18. августа 1926. године. Снимио је Јагодину у време изливаша Белице 1926. године. Направио је серију разгледница са мотивима поплављених јагодинских улица. Остало је неколико разгледница из атељеа „Фото-Крате“; ретуш **колор** јагодинског Сквера, како је сам забележио, из 1935. године; горњу главну улицу са књижаром Братића, затим манастир Јошаницу између два светска рата, са далеко драгачијим изгледом манастирског круга у односу на данашњи. Изузетна је серија фотографија већег формата којом бележи значајан догађај – освећење Споменика погинулим Јагодинцима у балканским и првом светском ра-

КРСТА АНЂЕЛКОВИЋ – КРАТА: АУТОПОРТРЕТ, 1940.

ту од 1912-1918. године. Својом фотографијом пратио је ову свечаност од дочека патријарха Православне цркве Варнаве на железничкој станици и других гостију из Београда и суседних градова. Снимио је и церемонију откривања споменика на Скверу у Јагодини, 7. децембра 1930. године. Овај циклус снимака завршио је снимањем свечаног ручка.

О садржају Кратиних фотографија имало би много тога да се каже, али нам прилике не дозвољавају. Зато ћемо само навести неке његове фотографије. Сачуване су фотографије Основне школе, Учитељске, Гимназије, прве генерације Трговачке школе, групе плесача Школе играња, снимак трговачке омладине, чланова КУД-а „Абрашевић“, слава по хотелима Јагодине, занатлијских радњи, венчања, фотографија резервних официра направљена пред спомеником сабораца за време њихове славе 15. децембра. Овековечени су визуелно и многи други догађаји и људи.

Крата је познат старим Јагодинцима и као љубитељ фудбала. На редовој скупштини ЈСК „Слога“, 17. априла 1938. године, изабран је за члана Надзорног одбора са г. Станиславом Недељковићем, трг. Костом Вукосављевићем, адвокатом и Светиславом Тоболаром.

1947. године прешао је у бившу Русову радњу, изнад биоскопа „Вучић“ у главној улици (исpred „Паласа“).

Свој плодни тридесет четврогодишњи рад у Јагодини завршио је 1958. године када се због болести повукао.

Фотограф Крста Анђелковић – Крата умро је у Дому за старије у Ковину, 1963. године. Сахрањен је у Панчеву.

КРСТА АНЂЕЛКОВИЋ – КРАТА: СВЕЧАНОСТ СА ОСВЕЋЕЊА СПОМЕНИКА ПАЛИМ РАТИЦИМА

ИЗ 1912-1918, 7. ДЕЦЕМБРА 1930.

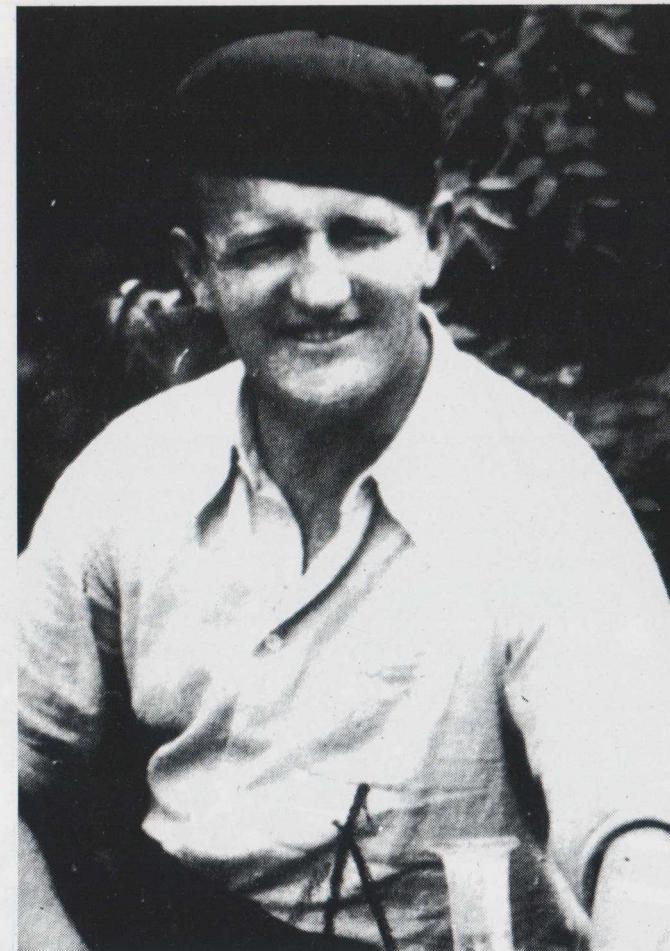
АЛЕКСАНДАР ЛАЗАРЕВ – РУС

О фотографу Лазареву можемо говорити на основу проучавања његових фотографија. Биографски подаци нису нам познати. Зна се да је Рус у Јагодину дошао са супругом Тамаром (Рускињом) и сином. Становали су у данашњој Никчевићевој улици. Атеље је изнајмио од Милана Вучића, одмах по одласку Јована Петровића, 1935. године. Судећи по фотографији снимљеној у Багрдану, маја 1935. година (на реверсној страни је печат фотографа Лазарева) показује да је он неколико месеци већ у Јагодини.

За време рада у Јагодини, штампао је четири врсте печата. Први је са крупним латиничним словима „ФОТОФРАФ АЛЕКСАНДАР ЛАЗАРЕВ – ЈАГОДИНА“. Затим штампа такође крупнији печат ћириличним словима: Фото „Рус А. Лазарев – Јагодина“ и сасвим ситним словима (писаним) Фото „Рус А. Лазарев – Јагодина“, а од 1940. године користи печат са крупнијим словима и краћим текстом, само ФОТО „РУС – ЈАГОДИНА“.

Сачуване фотографије из овог атељеа су трајне и квалитетне. Већина је формата разгледнице 9x14 цм. За сада су нам познате само две фотографије мањег формата: група сељанки у главној улици (са обрамбама) и једина портретна снимљена у атељеу (слабо позната позадина) девојке Милене Лазаревић, веренице Јове Лазића Тутурића, снимљена 1937. године. Фотограф Александар Лазарев – Рус бележио је својом камером најразличитије моменте из живота града и села. Постоје многе сачуване фотографије. Све су крупне, као Соколско друштво Јагодине и Мајура, приликом освећења соколске заставе села Мајура 1936. године; снимао је предшколску децу, њихове приредбе, школске фотографије – Основне, Гимназије и Учитељске школе; Соколска друштва, клубове, балове, маскенбал у „Паласу“ 1933, друштво „Кнегиња Зорка“ у Јагодини 1936. г, болнички течaj, 1938, санитетски курс 1940. и многе друге догађаје у граду. Штампао је разгледницу Соколског дома у Јагодини.

Ништа мање није познат као фотограф – теренац. У селима га памте „као плавог човека на мотору“. Оставило је дивне фотографије поморавских и левачких села. Снимао је сеоске школе, сеоске свечаности, весеља, курсеве (из до-

АЛЕКСАНДАР ЛАЗАРЕВ – РУС: АУТОПОРТРЕТ, 1938.

мајинства, конзервирања воћа, калемљења, пчеларења), политичке и народне скупове, црквене светковине и др. Фотографије сеоских школа су по шаблону, деца (цела школа са једним учитељем) седе испред школе. Деца из првог реда држе три таблице на којима је текст: 12.XI 1935, на другој – Рајкинац и на трећој – Драгутин Стефановић, учитељ. (На тим фотографијама су уочљиве девојчице са марамама, дечаци ошишани и сви у опанцима). Затим снима богомольју Марковдан у Шульковцу, успомену из села Бунара, чланице Женске подружнице држе курс за женску омладину у с. Драгоцвету, Коло српских сестара у с. Рабеновцу, говеђе богомольје и многе друге скупове.

Из рекламираних порука у листу „Народна реч“, (година I Јагодина, 1-ог марта 1938. год број 8, стр. 4) „Фото аматери! Не заборавите да успех вашег снимања зависи од изазивања и копирања. Фото „Рус“ ће вам испунити ту жељу“, видимо да је радио и фотографије за photo-аматере.

АЛЕКСАНДАР ЛАЗАРЕВ – РУС: ПИВАРСКА КОЧИЈА 1937.

За релативно кратко време (непуна деценија) боравка у Јагодини оставио је многобројне фотографије. Са завршетком рата и повлачењем окупатора, престао је и рад овог атељеа.

*

Лепе и дирљиве фотографије из живота старе Јагодине, оживење ових јануарских дана последње деценије XX века у Завичајном музеју.

Фотографије представљају драгоцену сведочанство целокупног живота старе Јагодине. Фотографије су упечатљиве, речит и помало сетни сведок богатог, шароликог и бурног живота старе Јагодине, Јагодинаца и оних људи који су долазили у ову варош, пролазили кроз њу, задржавали се, или на било који начин учествовали у њеном животу. Оне обухватају широки спектар догађаја и људи. Од породичних свечаности, излета, балова (костим-балова, маскенбалова), народних обичаја и светковина (Беле недеље) до портрета. Најпознатије су биле стручковне славе; занатлијске, трговачке (Трговачком дому), судијске, адвокатске; лекарске (најчешће у „Паласу“), матиће, со-

колске и друге спортске активности које су забележене на овим фотографијама. Посебно су потресне фотографије историјских збивања (слике бојишта, репресалија и зверства окупатора, лечење рањеника у болницама, живота у логорима и других страхота што рат доноси). Као што видимо, фотографија нам пружа непроцењив визуелни запис многих значајних догађаја.

Завичајни музеј Јагодине располаже богатом збирком старијих фотографија и разгледница. Збирка је значајно обогаћена поклонима наших суграђана – сарадника. Неке смо позајмили за ову прилику.

Жеља нам је да ова изложба допринесе схватању значаја и вредности старијих фотографија, да им се посвети већа пажња, да се са старијих ормана, тавана, скину и нађу у збирци Музеја, како би биле приступачне, доступне, корисне и могле остати у вечни спомен онима који долазе иза нас.

Завичајни музеј Јагодине и аутор каталога и изложбе срдечно се захваљује свима који су давањем информација, уступањем фотографија и на било који начин помогли реализацију изложбе и каталога.

ЛИТЕРАТУРА

Бранибор Дебељковић, „Стара српска фотографија”, Београд, 1977.

Миланка Тодић, „Фотографија у Србији у XIX веку „Музеј примењене уметности”, Београд, 1989.

Радмила Антић, „Анастас Јовановић” – Фотографије и талботипије”, Београд, 1986.

Група аутора, „Анастас Јовановић први српски фотограф”, каталог изложбе, Галерија САНУ, Београд, 1977.

Павле Васић, „Живот и дело Анастаса Јовановића”, Београд, 1962.

М. Минић – П. Михајловић, „Крагујевац на старим фотографијама 1859-1918.”, Крагујевац, 1989.

Никола Плавшић, „Неготин са старих фотографија”, Неготин, 1987.

Миланка Тодић, „Повези албума за фотографије”, Зборник Музеја примењене уметности бр. 26/27, стр. 71-78, Београд, 1982/83.

Бранибор Дебељковић, „Чување и заштита фотографије”, Годишњак града Београда XXXIII, 133-148, Београд, 1986.

Др Никола Вучо, „Распадање еснафа у Србији”, Београд, 1954.

Дивна Ђурић – Замоло и Небојша Богуновић, „Београд са старих фотографија”, Београд, 1984.

М. Стаменковић – Ј. Марковић, „Старо Краљево”, 1981.

Адам Стошић, „Крушевач на старим разгледницима”, Крушевач, 1982.

Др Сергеј Димитријевић, „Поздрав из Београда”, Београд, 1976.

Љубомир Никић, „Аутобиографија Анастаса Јовановића”, годишњак Музеја града Београда, III, Београд, 1956, 385-416.

Борђе Митровић – Милена Рашковић, Фонд професора и ректора Београдског универзитета Ђорђа Станојевића у Историјском музеју Србије, „Зборник Историјског музеја Србије”, 21, 1984, 235-240.

Љубица Здравковић

ФОТОГРАФИЈА У ЈАГОДИНИ

1870-1941.

Организатор изложбе:

Завичајни музеј Јагодине, 1993.

Главни и одговорни уредник:

Милутин Којић

Аутори изложбе и поставке:

Љубица Здравковић и Милутин Којић

Рецензент:

Др Миланка Тодић

Графичко-ликовна опрема:

Слободан Штетић

Лектор:

Зорица Димитријевић-Тунгуз

Помоћ на реализацији поставке:

Драгиша Савић

Тираж: 300

Штампа: ГП „Нови пут” – Јагодина

СПОНЗОРИ:

Министарство културе Републике Србије, М.Б. „Графика” – Јагодина, АИК холдинг – Јагодина, ОЗ „Елмосстан” „Феман” – Јагодина, Атеље за графички дизајн Штетић, „Озон” – Јагодина, Елмосстан, Гарант банка – Јагодина, ЛПП „Милош” – Јагодина, ПП „Беки” – Јагодина, „Јагодина” ПОП, УНИКООП – Стева – Јагодина, СЗР – Биро-сервис, Народна апотека – Влада – Јагодина, „Вулкан” – Јагодина